

Pekka Nummela
Ammattikasvatussihteeri, Kirkkohallitus
pekka.nummela@evl.fi

ETIIKAN ASEMA AMMATTIKORKEAKOULUTUKSEN ALKUTAIPALEELLA

1. Johdanto

Ammattikorkeakoulutuksen perustehtäväksi on kiteytynyt alusta lähtien asiantuntijakoulutus: käytännönläheisyys erotuksena yliopistojen akateemiseen asiantuntijakoulutukseen. Keskeinen kysymys on, miten kapea- tai laaja-alaisesti asiantuntijuus ymmärretään. Asiantuntijuus voidaan ymmärtää kapea-alaisesti vain alakohtaisena erityisosaamisena, jolloin kysymys on "fakkiosajasta" tai avarammin, laaja-alaisen työelämäosaamisen, asiantuntijayhteiskunnan ja ammattisivistyksen näkökulmasta. Se, miten asiantuntijuus ja asiantuntijaosaaminen ymmärretään, vaikuttaa siihen, mitä opintoja koulutukseen sisältyy ja mitä opintoja opiskelijoille on tarjolla. Ammattikorkeakoulutukseen sisältyvän etiikan opintojen määrää osaltaan, kertoo siitä, miten kapea- tai laaja-alaisesti asiantuntijuus ymmärretään. Kuuluuko asiantuntijaosaamiseen arvo-osaaminen ja ammattieettinen kompetenssi vai ei?

2. Unohtuiko etiikka jo suunnitteluvaiheessa?

Ei unohtunut. Laaja-alaista näkemystä asiantuntijuudesta edusti mm. Opetusministeriön muistio (Nuorisoasteen koulutus- ja ammattikorkeakoulukokeilujen valmistelu) vuodelta 1990. Muistiossa pidetään tärkeänä, että kokeilu- ja opetussuunnitelmia laadittaessa erityisosaamisen lisäksi otetaan huomioon myös yleisvalmiuksien antaminen

Koulutuksessa tulee painottaa yleisiä ammatillisia ja sosiaalisia valmiuksia. Opiskelijoista tulee kasvattaa itsenäiseen työskentelyyn kykeneviä ja eettisiä periaatteita noudattavia sekä yhteiskuntaa kriittisesti analysoimaan kykeneviä kansalaisia.

Lisäksi muistiossa eettinen kompetenssi nostetaan esille omana tavoitealueenaan. Opetus ja opiskelu tulee järjestää siten, että opiskelijoissa kehittyy valmius "tuntea oman ammattialan eettiset periaatteet sekä omaksua eettinen näkökulma oman ammattialan, yhteiskunnan ja maapallon kehitystekijöiden arviointiin." Ammattikorkeakoulutuksella nähtiin myös olevan sivistystehtävä yhteiskunnassa: vastuu korkeatasoisesta ja laaja-alaisesta

ammattisivistyksestä. Näitä käsitteitä ei vielä tuolloin kuitenkaan liitetty ammatilliseen koulutukseen.

3. Unohtuiko etiikka käytännössä?

Taisi unohtua! Tai ainakin melkein. Lukuvuonna 1993–1994 kokeiluyksiköissä oli yhteensä 138 koulutusohjelmaa, joista yli puolet oli tekniikan alan koulutusohjelmia. Alkutuotannon, kulttuurin ja tekniikan koulutusohjelmiin ei sisältynyt lainkaan oman alan ammattietiikkaa tai ylipäätään mitään etiikkaa. Vain kaupallisten palvelujen muutamaan koulutusohjelmaan (5:een 34 koulutusohjelmasta) sekä sosiaali- ja terveystieteiden lähes kaikkiin koulutusohjelmiin (14:een 16 koulutusohjelmasta) sisältyi ammattietiikan tai etiikan opintoja. Ammattietiikan opintoja oli tarjolla 13 %:ssa koulutusohjelmista (pakollisena 12 %:ssa). Tiedekorkeakoulujen mallin mukaisesti tieteenfilosofian ja filosofian opintoja oli tarjolla enemmän kuin etiikan opintoja. (Nummela 1994, 2004)

Tulokset antoivat aiheen herättää keskustelua siitä ”sisältyykö ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmiin riittävästi ammattietiikkaa?” (Nummela 1993). Kysymystä käsiteltiin laajemmin väliaikaisten ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmat -teemapäivässä (30.11.1993). Etiikan ja erityisesti alakohtaisen ammattietiikan lisäämistä pidettiin yleisesti tärkeänä. Tosin suurempi huoli teemapäivässä oli insinöörien suuri työttömyys, elettiinhan tuolloin laman syvintä vaihetta.

Sivujuonteena teemapäivän etiikkakeskustelusta Helsingin yliopistossa virisi kiinnostus mahdollisuudesta sisällyttää ammattietiikan opintoja myös yliopisto-opintoihin (Osmo Lampisen sijaisena oli Anna-Riitta Piilonen Helsingin yliopistosta). Asia ei tuolloin edennyt vielä keskusteluja pidemmälle. Vuotta myöhemmin Kirkon kasvatusasiain keskuksen ja erityisesti korkeakoulusihteerin Heikki Lindforsin aloitteesta Helsingin yliopisto, Helsingin kauppakorkeakoulu ja Teknillinen korkeakoulu anoivat opetusministeriöltä rahoitusta ammattietiikkaprojektille, joka käynnistyi vuonna 1995. Projektin yhteydessä tehdyn kartoituksen mukaan ammattietiikan opetus Helsingin seudun yliopistoissa painottui tutkimusetiikkaan ja yli puolet vastaajista halusi lisäävän ammattietiikan opetusta (Helkama & Myyry 1999, 57–58). Projektin päätöseminaarissa vuonna 1999 keskustelua herätti ammattietiikkatyöryhmän toimenpide-ehdotuksista erityisesti ammattieettisen tutkimuksen ja opetuksen kehittämistä varten perustettava yliopistojen yhteinen, valtakunnallinen ammattietiikan instituutti. Keskustelussa esiin nostettu kysymys siitä, miksi se ei voisi olla yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen yhteinen, ei herättänyt kiinnostusta yliopistoväen keskuudessa. Hanke kaatui, kun opetusministeriö ei ollut valmis osallistumaan hankkeen rahoitukseen.

4. Etiikan kehitys kuin hidaskasvuinen puu

Hidaskin kehitys on kehitystä. Lukuvuonna 2000–2001 ammattietiikan opintoja oli tarjolla kaikilla paitsi yhdellä koulutusosalalla (luonnonvara-ala). Opintoja oli tarjolla 33 %:ssa koulutusohjelmia 477 koulutusohjelmasta (pakollisena 29 %:ssa). Myös ammatti-etiikan, etiikan ja filosofian opintojen kokonaistarjonnassa tapahtui positiivista kehitystä. Kun lukuvuonna 1993–1994 ei ollut tarjolla kyseisiä opintoja 64 %:ssa koulutusohjelmia, niin lukuvuonna 2000–2001 enää puolet oli sellaisia koulutusohjelmia, joissa ei ollut mitään tarjolla. Lukuvuonna 2003–2004 oli enää kolmasosa eli 201 koulutus-ohjelmaa (yhteensä 609:stä), joissa kyseisiä opintoja ei ollut tarjolla lainkaan. Pakollisten ammattietiikan opintojen osuus ei ollut juurikaan kasvanut: se oli 33 %. Sen sijaan vapaasti valittavien ammattietiikan opintojen tarjonta lisääntyi selvästi enemmän. Kaikkiaan pakollisia ja valinnaisia ammattietiikan opintoja oli tarjolla 42 %:ssa koulutusohjelmista. (Nummela 2004,195.)

Realistisemmän kuvan ammattietiikan opintotarjonnasta ja sen kehityksestä kymmenen vuoden aikana (vuosina 1994–2004) ammattikorkeakoulutuksessa saa, kun sosiaali- ja terveysalan koulutusohjelmat jätetään tarkastelun ulkopuolelle. Perinteisesti ammatti-etiikka on kuulunut aina sosiaali- ja terveysalan koulutukseen. Lukuvuonna 1993–1994 ammatti-etiikan opintoja oli tarjolla 3 %:ssa koulutusohjelmia ja pakollisena 2 %:ssa. Lukuvuonna 2000–2001 ammattietiikan opintoja oli tarjolla 12 %:ssa koulutusohjelmista, pakollisena 7 %:ssa. Lukuvuonna 2003–2004 ammattietiikan opintoja oli tarjolla 26 %:ssa koulutusohjelmista ja pakollisena 14 %:ssa (Nummela 2004,196–197)

Ammattietiikan opintotarjonnan kehitys on ollut varsin kitukasvuista, varsinkin pakollisten opintojen osalta. Vähäinen lisäys on kohdistunut ensisijaisesti vapaasti valittaviin opintoihin. Huomiota kiinnittävät myös suuret erot koulutusalojen välillä. Ammatillinen asiantuntijuus ymmärretään eri tavalla eri koulutusaloilla. Eroja on myös ammattikorkeakoulujen välillä ammattietiikan ja yleensäkin etiikan opintotarjonnassa.

5. Kehityksen ristiriitaisuus

Ripeästä kehityksestään huolimatta ammattikorkeakoulutus on edelleen jatkuvien muutospaineiden ja kehittämiskaavojen puristuksessa, jossa on tehtävä arvovalintoja nopealla tempolla: esim. panostetaanko enemmän rakenteiden vai sisältöjen kehittämiseen. Jollakin osa-alueella kehitys voi edetä nopeastikin, toisella taas hitaasti tai pysähtyä kokonaan. Kehitys on usein sisäisesti ristiriitainen prosessi, jossa samanaikaisesti voi tapahtua sekä edistystä että taantumista. Päinvastoin kuin muutokset, kehitys edellyttää aikaa, josta on jatkuva puute.

Esimerkkinä ristiriitaisesta kehityksestä voidaan pitää sitä, miten käsitykset ammatillisesta asiantuntijuudesta ovat sekä laajentuneet että kaventuneet. 1990-luvun puolivälissä toteutetussa opistoasteen tutkinnon uudistuksessa lähtökohtana oli korkeakoulutasoinen asiantuntijakoulutus. Silloin pidettiin itsestään selvänä, että asiantuntijan ammattisivistykseen, joka oli määritelty koulutuksen perustehtäväksi, sisältyy arvo-osaaminen ja alan ammattietiikka. Tästä syystä etiikka ja ammattietiikka kuuluivat kaikille pakollisiin opintoihin. Lisäksi opetussuunnitelman perusteissa määriteltiin jokaisen koulutusalan arvoperusta, johon myös alan ammattietiikka perustuu. Lukuvuonna 2003–2004 vain yhdessä ammattikorkeakoulussa oli määritelty jokaisen koulutusalan arvoperusta koulutusaloittain (Nummela 2004,190). Opistoasteen uudistuksessa ammattietiikkaa ei nähty vain irrallisena oppiaineena, vaan se oli pyritty myös sisällöllisesti integroimaan kunkin alan ammattiopintoihin jo opetussuunnitelman perusteissa. Vastaavaa ajattelua toteutetaan nykyään Laurea-ammattikorkeakoulussa, jossa eettinen osaaminen on kaikkia koulutusaloja koskeva yleinen kompetenssi (vrt. Osaamisohjainen opetussuunnitelma Laureassa 2007).

Ammattietiikan ja laaja-alaisen ammattisivistyksen näkökulmasta siirtyminen opistoasteen koulutuksesta ammattikorkeakoulutukseen merkitsi eettistä taantumaa verrattuna esimerkiksi opetusministeriön valmistelumuistion linjauksiin. Samalla kun näkemys asiantuntijuudesta laaja-alastui tieto- ja taitoperustan vankistuessa, niin arvoperusta rapistui ja näkemys asiantuntijuudesta kapea-alastui. Tieto ja taito ovat kuitenkin sokeita ilman niitä ohjaavia arvoja, normeja ja hyveitä. Ehkä taustalla oli vapautumisen riemu keskusjohtoisesta opetussuunnitelmaohjauksesta ja erottautuminen perinteisestä ammattikoulutuksen kulttuurista. Vaikka yliopisto-opetuksesta kelpasi tieteenfilosofia, niin samalla hylättiin perinteiset akateemiset professioteoriat, joissa juuri ammattietiikalla on keskeinen sija. Vielä nykyäänkin ammatillisten asiantuntijateorioiden Akilleen kantapää näyttää olevan taito-opin ja arvo-osaamisen integrointi.

6. Kohti laaja-alaista asiantuntijuutta ja ammattisivistystä?

Käsitys, siitä, mitä ammatillinen asiantuntijuus on tai pitäisi olla, on vähitellen selkiytynyt ja avartunut koulutuslakohtaisista eroista huolimatta. Vaikka ammattikorkeakoululaissa koulutukselle ei ole säädetty sivistystehtävää, niin käytännössä ammattikorkeakoulutuksen vastuulla on korkeampi ammattisivistys. Ilman arvo-osaamista ja ammatti-etiikkaa ei voida puhua ammattisivistyksestä, ainakaan sen laaja-alaisessa merkityksessä. Tällöin ”vaarana on jatkuvasti yltyvä specialisoituminen. Asiantuntijuus voi kaventua suppeiden erikoisalojen taitamiseksi, jolloin laajempi ammatillinen osaaminen ja vastuu hämärtyvät” (Nummela ym. 2008,10).

Lähteet

Helkama, K. & Myyry, L. 1999. Näkökulmia ammattietiikan opetukseen yliopistoissa. Myyry, L. (toim.). Ammattietiikka yliopistoissa: eväitä työelämään. Ammattieettisen opetuksen kartoittamis- ja kehittämisprojekti. Loppuraportti. Helsinki: Opetusministeriö, 52–70

Nummela, P. 1994. Ammattietiikka ja ammattikorkeakoulu (va. ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmat-teemapäivässä 30.11.1993 pidetty esitelmä "Sisältyykö ammattikorkea-koulujen koulutusohjelmiin riittävästi ammattietiikkaa?") . Kokeiluposti 1. Opetusministeriö, 14–17.

Nummela, P., Ammattietiikan, etiikan ja filosofian opetus ammattikorkeakouluissa vuosina 1994–2004. Teoksessa Friman, M., Lampinen, O., Nummela, P., Volanen M.V., (toim.) Ammattikorkeakouluetiikka. Opetusministeriön julkaisuja 2004:30. Helsinki: Yliopistopaino, 188–197.

Nummela P., Friman, M., Lampinen. O., Volanen, M.V., (toim.) Ammattikorkeakoulut ja sivistys. Opetusministeriön julkaisuja 2008:34. Helsinki:Yliopistopaino.

Opetusministeriö 1990. Nuorisoasteen koulutus- ja ammattikorkeakoulukokeilujen valmistelu. Muistio.

Osaamispohjainen opetussuunnitelma Laureassa. 2007. O. Kallioinen (toim.) Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 22. Vantaa: Laurea.